
Розділ 1.
СИЛА МУЗЕЇВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.
Дванадцятий круглий стіл з нагоди
Міжнародного дня музеїв,
(м. Луцьк, 18 травня 2022 року)

УДК 719:355.422(477-074+100)(083.132)

Світлана Гаврилюк,
докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Стаття присвячена актуальній сьогодні темі захисту і збереження національних культурних цінностей в умовах розв'язаної Росією повномасштабної війни проти України. Аналізується досвід, напрацьований країнами світу щодо захисту і збереження об'єктів культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту. Підкреслюється, що авторитет України як високо розвинутої держави значною мірою залежатиме від того, наскільки дбайливим буде ставлення суспільства до своєї історико-культурної спадщини, збереження і репрезентація якої є одним із дієвих кроків інтеграції до європейського співтовариства.

Ключові слова: міжнародний досвід, культурні цінності, об'єкти культурної спадщини, Україна, воєнний конфлікт.

Культурні цінності України як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до чинного законодавства нашої держави. Ними є, зокрема, оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва, предмети, пов'язані з історичними подіями, археологічні знахідки, фрагменти архітектурних пам'яток і пам'яток монументального мистецтва, манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, унікальні музичні інструменти, різноманітні види зброї, рідкісні поштові марки, монети, ордени, медалі, рідкісні колекції та зразки флори і фауни [14]. Вони демонструють яскраві прояви культурної самобутності та є важливим складником всесвітньої культурної спадщини. Забезпечення високого рівня охорони цих об'єктів – одне з пріоритетних завдань органів державної влади, а вивчення міжнародного досвіду охорони пам'яток і міжнародна співпраця в цій царині – вагома складова загальнодержавної культурної політики України [16, с. 37].

Означена тема набула особливої актуальності, оскільки у 2014 р. Росія здійснила анексію Криму і Донбасу, а 24 лютого 2022 р. розпочала повномасштабну війну проти України. В такій ситуації накопичений міжнародний досвід порятунку і збереження культурних цінностей в умовах збройного протистояння, а також допомога і підтримка країн світу дають змогу українським музейникам і працівникам пам'яткоохоронної сфери, небайдужій громадськості вживати дієві заходи щодо захисту культурної спадщини.

Питання вивчення й використання міжнародного досвіду щодо порятунку культурних цінностей в умовах воєнного конфлікту, правового регулювання захисту пам'яток в Україні у випадку збройного конфлікту, шляхів збереження культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях почали активно обговорюватися дослідниками у 2000-х роках [5; 10; 16; 17; 8; 11]. Разом з тим означена проблема й надалі потребує вивчення.

Мета статті – на основі наявних наукових публікацій та окремих документальних джерел, сайтів міжнародних організацій і музейних закладів проаналізувати досвід, напрацьований країнами світу, щодо захисту і збереження культурних цінностей в умовах воєнного конфлікту, висвітлити окремі приклади впровадження в Україні міжнародних ініціатив.

Вперше на міжнародному рівні питання збереження культурної спадщини обговорювалися на Гаазьких конференціях у 1899 р. та 1907 р. За їх результатами було прийнято 13 конвенцій [17, с. 37; 16, с. 6–7]. Вони започаткували формування принципів і норм міжнародного права, які передбачали заходи з охорони пам'яток мистецтва, історії, археології, давніх рукописів і книг, будівель, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання.

З початку ХХ ст. у світі прийнято низку документів, які стосуються питань захисту культурної спадщини під час воєнних конфліктів. Основним із них вважається «Конвенція про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту» (Гаага, 1954 р.) [6]. Гаазька Конвенція стала першою міжнародною угодою, присвяченою виключно захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Правові норми Конвенції та Протоколів до неї передбачають підготовку до охорони цих об'єктів ще в мирний час, повагу до них під час воєнних дій, заборону на незаконне вивезення культурних цінностей з окупованих територій, негайне їх повернення після закінчення збройного протистояння, а також вжиття заходів на міжнародному рівні у разі порушення прописаних правових норм [12; 18]. Вагомим міжнародним документом універсального характеру, який стосується багатьох питань охорони культурних надбань людства, є Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнята у 1972 р. [7].

Що ж стосується проблеми захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів, то вона особливо загострилася наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Як зазначалося на засіданні Ради Безпеки ООН, присвяченому збереженню культурного спадку в ситуаціях збройного конфлікту, з часів Жана-Жака Руссо й Еммеріха де Ваттеля міжнародна спільнота розробила розлогий список правил і процедур, спрямованих на захист культурних цінностей, зокрема, предметів мистецтва [9].

До початку повномасштабної агресії Росії у лютому 2022 р. в Україні працювало понад 500 музейних закладів, діяли 65 історико-культурних заповідників [3]. Сім пам'яток внесено до об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Важко передбачити, яку частину культурних надбань українці втратять у цій війні. Заступниця міністра культури та інформаційної політики України Катерина Чуєва наголошує, що існує загроза для всього: від палеолітичних пам'яток до творів сучасного мистецтва, для пересувної спадщини, як-от музейні експонати чи артефакти, для нерухомих об'єктів [3]. Не виключається загроза пограбування або вивезення музейних колекцій з окупованих територій до Росії. Це у значній мірі залежить не тільки від тривалості війни і подальшої стратегії РФ, але й від зусиль України, спрямованих на збереження і захист об'єктів рухомої і нерухомої культурної спадщини. Адже пам'ятки археології, наприклад, щодня потерпають від воєнних дій на тимчасово окупованих територіях та від анексії Криму. Водночас про масштаби втрат культурних цінностей, зокрема, музеями Луганська, Донецька, інших тимчасово окупованих міст і містечок, приходиться лише здогадуватися.

Зокрема, у соціальних мережах з'явилася інформація про те, що під час зняття черепиці та старовинних дубових балок з Великої ханської мечеті у Бахчисарайському палаці – пам'ятці історії та культури світового значення, яка є єдиним у світі зразком кримськотатарської палацової архітектури – було пошкоджено розписи XVIII ст. Окрім того, фасадом будівлі пішли тріщини та через застосування техніки, що використовує для очищення стін струмінь води під великим тиском, обвалилася штукатурка. Під загрозою руйнування опинилися такі пам'ятки в Криму, як Ластівчине гніздо і Херсонес. А ще донедавна у Криму діяло чимало міжнародних проєктів з дослідження культурної спадщини. Це, зокрема, глобальний проєкт з вивчення пам'яток середнього палеоліту за участю дослідників багатьох країн. На території Херсонесу були спільні проєкти з поляками та американцями. Планувався ще один великий проєкт зі шведами. На місі Опук, що на Керченському півострові, розкопки проводилися спільно з німецькими та австрійськими археологами. Наразі все призупинено [11].

Що ж стосується непідконтрольних Україні територій Луганської і Донецької областей, то доля більшості пам'яток і мистецьких цінностей, як твердить Сергій Теліженко – археолог, ще донедавна науковий співробітник відділу археології Криму Інституту археології НАН України, учасник міжнародної місії «Захист культурних цінностей під час збройного конфлікту» – невідома [11].

Як показує досвід, у країнах Близького Сходу, наприклад, археологічні та архітектурні пам'ятки теж нерідко перебувають у зоні воєнних конфліктів, зазнають руйнувань. Але в цих країнах працює міжнародна місія Blue Shield, офіс якої знаходиться в Женеві. Ця місія виконує завдання допомагати країнам рятувати пам'ятки в разі розміщення їх в районах військових дій і збройних конфліктів. Що ж стосується України, то ця місія тут не працює. Археолог Сергій Теліженко зазначає: «Якби був міжнародний патронат під час моніторингових місій або під час досліджень, це, очевидно, допомогло би і зняло б напруження між сторонами. Адже одне, якщо ми будемо проводити дослідження, а зовсім інше, якщо це буде міжнародна місія. По ній не дозволять собі відкрити вогонь. Але наразі такої співпраці немає» [11].

З початку повномасштабної війни росіяни вже пошкодили або знищили в Україні понад 250 культурних пам'яток. Під вогонь окупантів потрапили церкви, музеї, пам'ятники, заповідники, архіви, бібліотеки, історичні будівлі тощо. Найбільше пошкоджених пам'яток у Харківській, Донецькій, Київській, Чернігівській, Луганській і Сумській областях [13]. Від російських ракет постраждали у Чернігові музей і садиба Михайла Коцюбинського, Обласний художній музей ім. Г. Галагана, Військово-історичний музей; на Київщині знищено Іванківський історико-краєзнавчий музей, де зберігалася колекція художниці Марії Примаченко [18]. У Бучі постраждав архів В'ячеслава Чорновола і дисидента-шістдесятника, політв'язня Миколи Плахотнюка. Чимало музеїв пограбовано. Відомо, що окупанти вивезли з маріупольських музеїв усі цінні культурні надбання. Серед них – роботи художників Івана Айвазовського, Архипа Куїнджі, Миколи Дубровського; унікальну колекцію медальєрного мистецтва [13; 18]. На міжнародному рівні також встановлено, що на середину квітня 2022 р. в Україні пошкоджено 47 культових споруд, 28 історичних будівель, 12 пам'ятників, 9 музеїв [18].

В такій ситуації особливо цінний міжнародний досвід. У країнах світу напрацьовані різноманітні моделі проведення пам'яткоохоронної роботи, у тому числі і на випадок воєнних конфліктів. Так, показовим є досвід Великої Британії. Британська армія оголосила набір фахівців у спеціальний загін захисту культурних цінностей, що перебувають на територіях ведення військових дій. У підрозділ набирають 15–20 осіб, які розуміються на археології та мистецтві. Під час надзвичайних ситуацій вони консультоватимуть

військових щодо норм міжнародного права з охорони об'єктів культурної спадщини, вживатимуть заходи з недопущення руйнування і нищення пам'яток тощо. Створення такого підрозділу є наслідком рішення британського уряду про ратифікацію Гаазької конвенції 1954 р. У статті сьомій Конвенції декларується, що збройні сили країн мають мати в своїх рядах фахівців, які б забезпечували охорону культурних об'єктів і співпрацювали б із відповідними державними структурами [17, с. 43]. Американська армія також залучає до служби фахівців з культурної спадщини, що дає можливість враховувати і передбачати відповідні загрози й по можливості не допускати нищення культурних об'єктів у зоні воєнних дій [17, с. 44].

Цікавим і повчальним для України є досвід порятунку культурних цінностей, накопичений Іспанією і Францією, які напередодні Другої світової війни провели масштабні операції з евакуації своїх культурних цінностей, зокрема, з музейних закладів [12]. Варто зазначити, що деякі українські музеї встигли вивезти найцінніші збірки та реліквії у безпечніші місця. Для всіх, хто не встиг, з ініціативи міжнародних організацій було створено Штаб порятунку спадщини (Heritage Emergency Response Initiative – HERI) [13]. Його метою є сприяння порятунку культурної спадщини в умовах війни та її посткризовому відновленню в усіх регіонах України. Серед пріоритетних напрямів роботи Штабу: підготовка до швидкого реагування на надзвичайні ситуації в умовах збройного конфлікту; оцінка загроз, ризиків і втрат; забезпечення музейних колекцій від втрат; проведення рятувальних операцій; збір та систематизація інформації щодо злочинів проти культурної спадщини; координація дій між державними/муніципальними органами влади, музейними закладами, культурними інституціями, недержавним сектором і міжнародними організаціями в порятунку культурної спадщини та її відновленні; посилення гуманітарної допомоги представникам культурного сектору; підготовка до відновлення культурної спадщини.

Роботу Штабу порятунку спадщини координують ЮНЕСКО, Міжнародна рада музеїв, Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей та інші міжнародні організації. За підтримки Штабу та керуючись міжнародним досвідом збереження культурних цінностей в умовах воєнних конфліктів, Національний музей Революції гідності розробив «Інструкцію зі швидкого реагування для музеїв у зоні воєнних дій, збройних конфліктів, терактів та в інших надзвичайних ситуаціях» [13].

Крім того, у відкритому доступі є підготовлений з ініціативи міжнародних організацій посібник, який надає рекомендації щодо екстреної евакуації культурних цінностей в умовах надзвичайних ситуацій [1].

З урахуванням міжнародного досвіду порятунку культурних цінностей в Україні активно діє Музейний кризовий центр, створений з ініціативи Ольги Гончар – директорки Львівського музею «Територія терору». Центр допомагає невеликим інституціям і їх співробітникам, які не мають власних ресурсів на евакуацію. Пріоритет – музеї маленьких міст і селищ на сході і півдні України. Волонтери забезпечують їх вогнегасниками, матеріалами для пакування, допомагають евакуювати найцінніші музейні предмети в безпечні місця, завдяки меценатам надають фінансову підтримку музейним працівникам, які не захотіли залишити своїх музейних закладів і нині опинилися на межі виживання [3].

До порятунку української культурної спадщини активно долучається міжнародна спільнота. У Польщі, зокрема, створено Комітет допомоги музеям України. За підтримки Міністерства культури Польщі Комітет закуповує й передає Україні пакувальні матеріали, які використовуються для консервації й перевезення мистецьких творів у безпечні місця. Відчутна допомога Комітету і в справі інвентаризації переміщених культурних цінностей. Польські реставратори консультують українських фахівців у Львові щодо

порятунку культурної спадщини, передають кошти на підтримку реставраційних робіт, діляться власним досвідом щодо порятунку культурних цінностей в умовах надзвичайних ситуацій.

Вагомим українські реставратори вважають досвід Хорватії – країни, яка напрацювала суттєвий досвід порятунку культурних скарбів в умовах воєнних дій. За участю міністерки культури Ніни Обулен Коржинек весною 2022 р. відбулися онлайн-зустрічі реставраторів України й Хорватії, де обговорювалися різнопланові питання порятунку пам'яток в умовах війни: від архітектурних об'єктів до творів, виконаних на папері й дереві. Таку ж допомогу надають Україні музеї Фінляндії [3].

Уряд Німеччини ініціював створення Мережі захисту культурних цінностей України, центральним органом якої став Німецький національний комітет Міжнародної ради музеїв (ICOM). Мережа проводить різного плану онлайн-консультації, пов'язані з питаннями збереження культурних цінностей України в умовах війни, координує цільову допомогу окремим музеям України з боку німецьких фахівців і громадськості тощо.

Приклади міжнародного досвіду порятунку і збереження культурних цінностей в умовах воєнних конфліктів можна знайти на сайті мережі міжнародних музейних організацій. Він містить усілякі можливі пропозиції щодо тимчасового зберігання музейних колекцій, тимчасового працевлаштування наукових співробітників музеїв, пропонує грантові програми. Важлива інформація надається щодо процесу оцифрування музейних колекцій і збірок.

Важливою подією 2016 р. стало приєднання України до ICCROM – Міжнародного центру з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей. Співпраця з цією міжурядовою організацією сприяє дієвому обміну досвідом країн-членів щодо питань збереження культурної спадщини, у тому числі і в умовах ведення воєнних дій, ознайомленню українських фахівців-музейників і працівників пам'яткоохоронної галузі з новітніми досягненнями в означеній сфері тощо. Так, у Вашингтоні (США) стала реалізовуватись міжнародна програма «Перша допомога культурній спадщині у час кризи», організаторами якої виступили ICCROM та Смітсонівський інститут. Учасники програми вивчають і відпрацьовують ефективні стратегії зниження ризику та готовності до надзвичайних ситуацій у сфері культурної спадщини [16, с. 46].

У лютому 2020 р. на одному з таких заходів із доповіддю «Культурна спадщина під впливом збройного конфлікту в Україні: виклики та відповіді» виступив генеральний директор Музею Революції Гідності (м. Київ) Ігор Пошивайло [9]. Такі навчальні заходи спрямовані на поширення теоретичних знань і міжнародного практичного досвіду для застосування профілактичних дій у надзвичайних ситуаціях, створення альянсу партнерських організацій і мережі активістів-рятувальників культури, здатних фахово реагувати на виклики і загрози культурній спадщині, у тому числі в умовах воєнного конфлікту [2; 17, с. 46].

Міністерство культури та інформаційної політики України активно консультується з ЮНЕСКО щодо питань зберігання культурних об'єктів під час війни. Найцінніші пам'ятки маркуються міжнародним знаком «Блакитний щит», який свідчить про посилений охоронний статус. Знищення таких об'єктів міжнародна спільнота трактує як прямий воєнний злочин проти культурної спадщини. Вагомими кроком на шляху вивчення, обговорення й запровадження міжнародного досвіду збереження культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту стала зустріч керівництва Міністерства культури та інформаційної політики України з представниками міжнародних організацій, зокрема, ICOMOS, ICCROM, ін., яка відбулася у липні 2022 р.

Отже, з початку анексії Росією українських територій у 2014 р. і особливо

повномасштабного російського вторгнення у 2022 р. актуалізувалося питання, як зберегти культурну спадщину українців від тотального знищення. Адже, як вважають експерти, такі дії агресора є частиною стратегії щодо підриву української культурної ідентичності. І тут важливий міжнародний досвід. Його вивчення, критичне осмислення і впровадження є дієвим кроком України у збереження культурних пам'яток, реальне входження її у світове культурне співтовариство.

Джерела та література:

1. Апарна Тандон. Спадщина у небезпеці. Екстрена евакуація культурних цінностей / Пер. з англ. І. Пошивайла. Київ : Національний музей Революції Гідності, 2022. 56 с.
2. Бабій І. Як зберегти культурну спадщину в умовах збройного конфлікту. Діалог примирення. URL: <http://gk-press.if.ua/jak-zberegty-kulturnu-spadshynu-v-umovach-zbrojnogo-konfliktu> (дата звернення: 08.09.2022).
3. Від архітектури до віртуальних архівів: як Україна захищає культурні цінності. URL: <https://lb.ua/cultura/2022/04/01/511860> (дата звернення: 08.09.2022).
4. Дячук М. Анексована спадщина: скільки культурних скарбів у Криму привласнила Росія? URL: <http://life.pravda.cjm.ua/culture/2016/03/17/209493> (дата звернення: 06.09.2022).
5. Зі щитом чи на щиті? : Захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, Д. О. Коваль, О. А. Мартиненко та ін. За заг. ред. А. П. Буценка. Київ : КИТ, 2016. 72 с.
6. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_191 (дата звернення 08.09.2022).
7. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 (ратифікована Указом Президії Верховної Ради СРСР № 6673-XI від 04.10.1988). URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 08.09.2022).
8. Кулакова Н. Міжнародний досвід охорони культурної спадщини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_3/-58.pdf (дата звернення: 06.09.2022).
9. Культурна спадщина під впливом збройного конфлікту в Україні: виклики та відповіді. URL: <https://www.prostir.ua/?news=kulturna-spadschyna-pid-vplyvom-zbrojnoho-konfliktu> (дата звернення: 08.09.2022).
10. Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації: Матеріали круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення». м. Київ, 12 листопада 2015 р. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. 90 с.
11. Мартинів М. Невідомі втрати: пам'ятки, які стали жертвами війни й окупації. URL: <https://zbruc.eu/node/72741> (дата звернення: 08.09.2022).
12. Пам'ятки культури та збройні конфлікти: захист та збереження. URL: <https://spadshchyna.lviv/pamyatky-kultury-ta-zbrojni-konflikty> (дата звернення: 08.09.2022).
13. Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? URL: denzadnem.com.ua (дата звернення: 08.09.2022).
14. Перемогти і зберегти: як в Україні захищають пам'ятки від війни. URL: discover.ua/inspiration/peremohty-i-zberehty (дата звернення: 08.09.2022).
15. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей. Закон України. 1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.09.2022).
16. Татіївська І. П. Аспекти захисту і збереження національних культурних цінностей в умовах воєнного конфлікту. *Праці Центру пам'яткознавства. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 32. С. 5–12.
17. Харковенко Р. В. Пам'ятки культурної спадщини в умовах ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях: міжнародний досвід й Україна. *Праці Центру*

пам'яткознавства. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 33. С. 36–49.

18. Як ми можемо захистити культурну спадщину в Україні? П'ять основних кроків для міжнародної спільноти. URL: <https://Justsecurity.org/81226/how-can-we-protect-cultural-heritage-in> (дата звернення: 08.09.2022).

УДК 94(477) «1917-2019»:930.85:351.86222

*Валентина Петрович,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК МІЖНАРОДНОГО КУЛЬТУРНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Тема повернення та реституції культурних цінностей є одним з провідних трендів міжнародної політики в сфері культурного співробітництва, активно впливає на відносини між країнами, забезпечує практичну реалізацію зобов'язань та прав кожної держави на захист і збереження національних надбань культури.

Ключові слова: культурні цінності, культурна спадщина, культурне надбання, реституція, міжнародно-правові акти, культурне співробітництво.

З проголошенням незалежності та європейський вектор розвитку України, швидке поглиблення її участі у світових глобальних процесах вимагає вирішення надзвичайно широкого комплексу проблем, які сьогодні активно розглядаються світовим співтовариством. Перед Україною виникли завдання у сфері розшуку і повернення втрачених культурних цінностей, що протягом століть вивозилися з території України і стали надбанням музеїв і приватних колекцій інших країн. Тож запобігання незаконним вивезенню та ввезенню предметів культури є важливою ділянкою державної політики.

Для України відкрилися широкі можливості співпраці з українською діаспорою у світі, зокрема, у виявленні та вивченні тих культурних надбань українського народу, які зосереджені поза межами України. Значна частина цих культурних цінностей добровільно передається представниками української діаспори в Україну, збагачуючи її загальний культурний спадок. Розвиток тенденцій міжнародного культурного співробітництва вимагає від вищих органів державної влади і управління України детального і об'єктивного аналізу стану справ у такій важливій з точки зору національної безпеки та глобальних викликів ділянці міжнародних відносин, як формування та здійснення державної політики з питань повернення та реституції культурних цінностей.

Процеси повернення та реституції культурних цінностей і безпосередньо пов'язана з ними діяльність міжнародних інститутів та окремих держав на зовнішньому та внутрішньому рівнях, а також засоби правового регулювання взаємовідносин у даній сфері через норми міжнародного права і внутрішнього законодавства країн мають у своїй основі базове поняття «культурні цінності». Воно тісно пов'язане з розумінням культури як суспільного феномена та його виявами в контексті існування людської цивілізації.

Вперше термін та визначення культурних цінностей зустрічається в Конвенції «Про
